

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Mänttari-van der Kuip, Maija

Title: Palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset haasteet ja työntekijöiden toimintamahdollisuudet julkisen sektorin lastensuojelutyössä

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Mänttari-van der Kuip, M. (2022). Palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset haasteet ja työntekijöiden toimintamahdollisuudet julkisen sektorin lastensuojelutyössä. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 30(1), 21-43.
<https://doi.org/10.30668/janus.107864>

PALVELUJÄRJESTELMÄÄN LIITTYVÄT RAKENTEELLISET HAASTEET JA TYÖNTEKIJÖIDEN TOIMINTAMAHDOLLISUUDET JULKISEN SEKTORIN LASTENSUOJELUTYÖSSÄ

Maija Mänttari-van der Kuip: YTT, tutkijatoimittaja, Jyväskylän yliopisto

maija.manttari@jyu.fi

Janus vol. 30 (1) 2022, 21–43

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan lastensuojelun ammattilaisten työtä ja työoloja toimintamahdollisuuksien viitekehyksestä. Tutkimuksessa selvitettiin, millaiset palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset tekijät hankaloittavat työntekijöiden toimintamahdollisuuksien toteutumista julkisen sektorin lastensuojelutyössä ja miten nämä haasteet realisoituivat heidän työssään. Toimintamahdollisuuksilla tarkoitetaan mahdollisuuksia työskennellä tavalla, jota työntekijät pitävät lastensuojelutyössä tavoiteltavana. Tutkimusaineisto muodostui kolmesta ryhmähaastattelusta, jotka tehtiin kolmessa eri työyhteisössä toteutettavan osallistavan toimintatutkimuksen alkuvaiheessa. Aineisto analysoitiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Palvelujärjestelmään liittyvät haasteet jäsentyivät kolmen toisiinsa kietoutuvan pääluokan, palvelujärjestelmän monimutkaisuuden, pirstaleisuuden sekä sen resurssiniukkuuden kautta. Haasteiden realisointimuotoja yhdisti se, että ne vaikeuttivat inhimillisen, kokonaisvaltaisen ja suunnitelmallisen lastensuojelutyön tekemistä yhteistyössä muiden ammattilaisten kanssa.

JOHDANTO

Lastensuojelun ammattilaiset tekevät poikkeuksellisen haastavaa työtä. He luovivat moninaisten odotusten ja vaatimusten ristipaineissa pyrkiessään ajamaan lasten etua sekä tukiessaan perheitä heidän haastavissa elämäntilanteissaan (Berrick 2018). Työntekijöiden mahdollisuudet täyttää työlle asetettuja tavoitteita ja odotuksia (ks. IFSW 2018; Malja ym. 2019) ovat osoittautuneet rajallisiksi. Siitä kertoo lastensuojelun työoloja ja työntekijöiden hyvinvointia koskeva tutkimus- ja selvitystyö.

Useat tahot ovat selvittäneet lastensuojelun tilaa Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Selvityksissä on nostettu esiin resurssien riittämät-

tömyyttä, rekrytointiongelmia, työntekijöiden vaihtuvuutta sekä palvelujärjestelmän ja yhteistyön ongelmia (mm. Kananoja ym. 2013; Sinko & Muuronen 2013; Wilén 2018; Kaijanen ym. 2020). Myös tutkimuskentällä kiinnostus lastensuojelun työntekijöiden työoloihin ja -hyvinvointiin on voimistunut (mm. Forsman 2010; Pösö & Forsman 2013; Baldschun ym. 2019; Lohvansuu & Emond 2020). Työn haasteet vaikuttavat samansuuntaisilta kuin muisakin läntisissä hyvinvointivaltioissa. Laajat yhteiskunnalliset ja ideologiset muutosprosessit, kuten julkisen sektorin markkinoistumisen käänne uusine johtamisoppeineen sekä uudenlainen julkinen niukkuus (Julkunen 2017; Banks 2011) kehystävät ammattilaisten työtä heijastuen sen käytäntöihin

 Janus

 VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALLT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

(Mänttari- van der Kuip 2015; Nissen 2018; Lohvansuu & Emond 2020).

Lastensuojelun työntekijöiden uupumisriski on osoittautunut merkittäväksi kontekstissa, jota sävyttää resurssien riittämättömyys, suuret asiakasmäärät sekä työntekijöiden vaihtuvuus (Kim 2011; Baldschun ym. 2019; Faller ym. 2010; Burns 2011). Kriisistä onkin tullut tiheään toistuva termi niin kotimaisessa kuin kansainvälisessä julkisessa ja tieteellisessä keskustelussa lastensuojelun tilaa kuvattaessa. Kyse on kriisistä, joka ulottaa vaikutuksensa niin työntekijöiden kuin heidän asiakkaitaan olevien lasten ja perheiden hyvinvointiin. Vaikka lastensuojelun kriisiytyneistä työoloista tiedetään kansainvälisen tutkimuksen kautta jo varsin paljon, tilanteen syvempi analyysi sekä ymmärrys ovat yhä tarpeen kotimaisessa lastensuojelututkimuksessa, jotta kriisiin voidaan löytää kestäviä ratkaisukeinoja.

Tässä artikkelissa lastensuojelun ammattilaisten työtä ja työn tekemisen olosuhteita tarkastellaan toimintamahdollisuuksien viitekehyksestä käsin. Se mahdollistaa uudenlaisen näkökulman ottamisen lastensuojelun ammattilaisten työolojen ja -hyvinvoinnin tutkimukseen. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaiset palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset tekijät haastavat työntekijöiden toimintamahdollisuuksien toteutumista julkisen sektorin lastensuojelutyössä sekä miten nämä haasteet realisoituvat heidän työssään. Toimintamahdollisuuksilla tarkoitetaan työntekijöiden mahdollisuuksia työskennellä tavalla, jota he pitävät lastensuojelutyössä tavoiteltavana (Nussbaum 2000; 2011).

LASTENSUOJELUTYÖN INSTITUTIONAALINEN JA ORGANISATORINEN KONTEKSTI

Lastensuojelun ammattilaiset tekevät työtään osana muuttuvaa institutionaalista ja organisatorista kontekstia, joka raamittaa heidän toimintaansa sekä mandaattiaan. Suomessa lainsäädännöllisellä viitekehyksellä ja erityisesti lastensuojelulainsäädännöllä (2007/417) on vahva työtä, työn tavoitteita, työprosesseja sekä käytettävissä olevia tukitoimia määrittävä rooli. Lainsäädännössä lastensuojelu ymmärretään laajasti, ja se pitää sisällään myös ehkäisevän lastensuojelun (Lastensuojelulaki 2007/417; ks. myös Pösö ym. 2014). Oppilashuollon ja neuvolatoiminnan kaltaisen ehkäisevän työn lisäksi palvelujärjestelmässä tehdään varsinaista lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelutyötä. Siihen kuuluu asiakassuunnitelman laatiminen, avohuollon tukitoimien järjestäminen, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto sekä sijais- ja jälkihuolto. (Lastensuojelulaki 2007/417.)

Lakisäätellinen vastuu lastensuojelun järjestämisestä on kunnilla (Lastensuojelulaki 2007/417), tosin lastensuojelua toteutetaan niissä hyvin eri tavoin (Pösö 2011; Alhanen 2014). Kansallisilla muutos- ja kehittämisohjelmilla on kuitenkin pyritty luomaan lastensuojelutyölle ja sen toteuttamiselle yhteisiä suuntaviivoja (esim. Aaltio & Isokuorti 2019). Suurissa organisaatioissa lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelutyö on usein organisoitu prosessimaisesti eriytettynä niin, että lastensuojelutarpeen arvioita, avohuollon lastensuojelua, sijaishuoltoa sekä jälkihuoltoa toteutetaan eri yksiköissä. Osassa kunnista lastensuojelutyötä tehdään yhtenä

kokonaisuutena ja pienimmässä kunnissa yksi ja sama sosiaalityöntekijä saattaa vastata yhdenmukaisesti niin lastensuojelun kuin aikuissosiaalityönkin tehtävistä. Kunnat tuottavat palveluita itse, mutta ne myös ostavat yksityisiltä palvelun tuottajilta erityisesti lastensuojelun ympärivuorokautisia hoidon ja kasvatuksen palveluita (Porko, Heino & Eriksson 2018).

Vuonna 2015 voimaan astunut sosiaalihuoltolain (2014/1301) uudistus toi muutoksia lapsiperheiden ja lastensuojelun palveluiden järjestämiseen. Uudistuksen tavoitteena oli siirtää työskentelyn painopistettä korjaavista erityispalveluista kohti varhaista tukea tarjoavia peruspalveluita. Käytännössä se tarkoitti esimerkiksi sitä, että osa lastensuojelulain mukaisista avohuollon tukitoimista siirrettiin sosiaalihuoltolain mukaisiksi palveluiksi, jotta esimerkiksi perhetyön kaltaisia palveluita on mahdollista saada matalalla kynnyksellä ilman lastensuojelun asiakkuutta. Uudistusta on pantu toimeen kunnissa eri tavoin: sosiaalihuolto- sekä lastensuojelulain mukaisten palveluiden rajapinta sekä tapa organisoida palvelut ovat muotoutuneet kunnittain erilaisiksi. (Wilén 2018.) Osassa kunnista sosiaalihuoltolain mukaisia lapsiperheiden sosiaalipalveluita toteutetaan eriytettyinä lastensuojelusta, osassa niitä tehdään lastensuojeluun yhdistettynä. Tässä tutkimuksessa fokus on julkisen sektorin lakisääteisessä lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelutyössä, jota toteutetaan kunnallisissa organisaatioissa.

TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIEN VIITEKEHYKSEN LASTENSUOJELUTYÖN TARKASTELUSSA

Lastensuojelutyötä tarkastellaan tässä tutkimuksessa soveltamalla Amartya Senin (1993) sekä Martha Nussbaumin (2011) kehittämää toimintamahdollisuuksien teoriaa (*capabilities approach*). Tutkimuksessa hyödynnetään erityisesti Nussbaumin (2011) käsitteellistystä toimintamahdollisuuksista. Vaikka Senin ja Nussbaumin näkemykset eroavat, he molemmat ymmärtävät toimintamahdollisuudet vapautena toimia tavalla, jota ihmiset pitävät arvokkaana ja tavoiteltavana. He myös jakavat näkemyksen siitä, että hyvinvointi kytkeytyy ihmisten toimintamahdollisuuksiin. (Sen 1993; 1999; Nussbaum 1992; 2000; 2011; Hellsten 1995; Björklund & Sarlio-Siintola 2010.)

Senille (1993; 1999) toimintamahdollisuudet (*capabilities*) tarkoittavat ihmisen mahdollisuuksia saavuttaa hänen tavoittelemansa toiminnot (*functionings*). Toimintamahdollisuudet ovat siis yhdistelmiä ihmisen valittavissa ja saavutettavissa olevista toiminnoista, jotka mahdollistavat hänelle vapauden elää arvostamaansa elämää (1993; 1999). Nussbaum (2011) puolestaan puhuu yhdistetyistä toimintamahdollisuuksista (*combined capabilities*), ja hän lähestyy toimintamahdollisuuksia ja niiden toteutumista sisäisen sekä ulkoisen ulottuvuuden kautta. Nussbaum viittaa termillään *internal capabilities* ihmisen sisäisiin toimintakykyihin, jotka voidaan ymmärtää ihmisen yksilökohtaisina edellytyksinä. Nämä sisäiset toimintakyvyt ovat harjoiteltuja, opittuja ja kehittyneitä taitoja, ominaisuuksia ja piirteitä. (Nussbaum 2002; 2011.) Voi-

daan esimerkiksi ajatella, että mahdollisuudet inhimillisen vuorovaikutustyön tekemiseen niin, että asiakas tulee kunniotetusti kohdatuksi, edellyttää työntekijältä muun muassa koulutuksessa ja työssä opittuja ja harjaantuneita ammatillisia vuorovaikutus- sekä reflektiotaitoja.

Lisäksi tarvitaan kuitenkin sellaiset ulkoiset olosuhteet (*external conditions/opportunity*), joissa lastensuojelun ammattilaisen on mahdollista toteuttaa sisäisiä toimintakykyjään (Nussbaum 2011). Tarvitaan toisin sanoen sellainen poliittinen, sosiaalinen ja taloudellinen toimintaympäristö, jossa työntekijän on mahdollista hyödyntää esimerkiksi koulutuksen sekä työskentelyn myötä kertynyttä ammatillista osaamistaan (ks. Nussbaum 2011; Robeyns 2006; Featherstone & Gupta 2017). Tässä tutkimuksessa toimintamahdollisuudet ymmärretään Nussbaumin (2011) tavoin yhdistettyinä toimintamahdollisuuksina. Tutkimuksen fokus on ulkoisissa olosuhteissa, eli tarkemmin sanottuna palvelujärjestelmään liittyvissä rakenteellisissa tekijöissä, jotka haastavat ammattilaisten mahdollisuuksia toteuttaa työssään sisäisiä toimintakykyjään sekä tavoitella lastensuojelutyössä tärkeänä pitämiään asioita (ks. Nussbaum 2000; 2011; Walker 2012).

Kansainvälisessä sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa toimintamahdollisuuksien viitekehysten potentiaaliin on herätty erityisesti 2000-luvulla. Se istuu hyvin sosiaalityön ymmärrykseen ihmisestä osana toimintaympäristöään (Otto & Ziegler 2006; Gupta ym. 2016a), ja sitä onkin sovellettu kansainvälisessä sosiaalityön tutkimuksessa laajasti monenlaisien ilmiöiden tarkastelussa (Kjellberg

& Jansson 2020). Kotimaisessa sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan tutkimuksessa Nussbaumin ja Senin ajatukset ovat nousseet kasvavan kiinnostuksen kohteeksi erityisesti viimeisen vuosikymmenen aikana (mm. Björklund & Sarlio-Siintola 2010; Pirhonen 2013; Mäntyneva & Isola 2019). Tosin Sirkku Hellsten (1995) sovelsi toimintamahdollisuusteoriikkaa jo 1990-luvulla hyvinvointivaltion kriisin yhteydessä ilmenneiden oikeudenmukaisuuskysymyksien ratkaisupohdinnoissaan.

Viitekehystä ei ole toistaiseksi juuri hyödynnetty empiirisessä tutkimuksessa, joka käsittelee lastensuojelutyötä työntekijöiden näkökulmasta (ks. Walker 2012). Suomessa Kai Alhanen (2014) on kuitenkin tarkastellut toimintamahdollisuuksiin vaikuttavia uhkatekijöitä asiakkaiden näkökulman lisäksi myös lastensuojelun eri kentillä toimivien työnhajaajien näkökulmasta. Lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöinä näyttäytyivät hänen tutkimuksessaan palveluiden pirstaleisuus, yhteistyövaikkeudet, riittämättömät työntekijäresurssit ja työntekijöiden vaihtuvuus, johtamisongelmat sekä arkitiedon ohittaminen (Alhanen 2014).

Lastensuojelua koskevassa kansainvälisessä tutkimuksessa toimintamahdollisuuksien viitekehystä on hyödynnetty erityisesti lastensuojelupolitiikkaan ja -käytäntöihin liittyen (mm. Gupta ym. 2016a; Featherstone & Gupta 2017; Healy 2019). Sen on nähty tarjoavan lähtökohdan humanimman ja sosiaalisesti oikeudenmukaisemman lastensuojelutyön kehittämiseen sosiaalityön haastavassa nykykontekstissa (Gupta ym. 2016a; Healy 2019). Viitekehys voikin avata myös sosiaalityöntekijöi-

den työhyvinvoinnin tutkimukseen ja sen edistämiseen uudenlaisen, toistaiseksi vähän käytetyn näköalapaikan, jota tässä tutkimuksessa pyritään hyödyntämään.

TUTKIMUSASETELMA

Tässä tutkimuksessa toimintamahdollisuuksia tarkastellaan lastensuojelun ammattilaisten näkökulmasta. Tavoitteena on selvittää, millaiset palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset tekijät haastavat heidän toimintamahdollisuuksiensa toteutumista julkisen sektorin lastensuojelutyössä ja miten nämä haasteet realisoituvat heidän työsäään. Epistemologisilta lähtökohdiltaan tutkimus paikantuu kriittiseen realismiin (Danermark ym. 2019; Smith & Elger 2014), jossa sosiaalinen todellisuus ymmärretään kerrostuneena (Mäntysaari 2006). Lastensuojelun ammattilaiset ymmärretään siis toimijoina, jotka toimivat osana työyhteisöään, organisaatiotaan, professiotaan sekä laajempaa yhteiskunnallista toimintaympäristöään, ja näillä rakenteilla on vaikutuksia työntekijöihin sekä heidän työhönsä. Työntekijöiden ja rakenteiden välinen suhde ymmärretään tutkimuksessa kuitenkin vuorovaikutteisena. (Ks. Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009.)

Artikkelissa hyödynnettävä aineisto muodostuu kolmesta ryhmähaastattelusta, jotka tehtiin kolmessa eri työyhteisössä toteutettavan osallistavan toimintatutkimuksen (Kemmis ym. 2014) aikana. Jyväskylän yliopiston eettinen toimikunta antoi puoltavan lausunnon tutkimuksen toteutuksen eettisestä hyväksyttävyydestä, ja kussakin organisaatiossa tutkimuksille myönnettiin

tutkimuslupa. Toimintatutkimukset toteutettiin työyhteisöissä toisistaan erillisinä, mutta niiden tavoitteita yhdisti pyrkimys sellaisten arjen käytäntöjen kehittämiseen, jotka edistäisivät työntekijöiden mahdollisuuksia tehdä eettisesti kestävä lastensuojelutyötä sekä tarkastella näiden yhdessä kehitettyjen käytäntöjen mahdollisia hyvinvointivaikutuksia. Toimintamahdollisuuksien teoria (mm. Sen 1993; Nussbaum 2011) voidaan siis nähdä toimintatutkimusten laajempaan, filosofisenakin viitekehyksenä. Tässä artikkelissa käytetty aineisto paikantuu toimintatutkimuksen alkuvaiheeseen, jossa kartoitettiin yhdessä työntekijöiden kanssa heidän työyhteisönsä nykytilaa.

Ryhmähaastatteluista ensimmäinen toteutettiin työyhteisössä, joka sijoittuu suuren kunnan lastensuojelun sijaishuoltoon (A). Yksikön tehtävänä on vastata huostaanotettujen lasten hoidon sekä kasvatuksen järjestämisestä kodin ulkopuolella. Ryhmähaastatteluun osallistui yksikön lähiesihenkilönä toimiva johtava sosiaalityöntekijä, sosiaalityöntekijät sekä ohjaajat (n=9). Toinen haastattelu toteutettiin pienemmän kuntaorganisaation työyhteisössä (B), joka muodostui kahdesta erillisestä, mutta tiivistä yhteistyötä tekevästä tiimistä. Tiimeistä toinen keskittyi sosiaalihuoltolain mukaiseen lapsiperheiden kanssa tehtävään sosiaalityöhön ja toinen yhdennettyyn lastensuojeluun. Haastatteluun osallistui lähiesihenkilönä toimiva johtava sosiaalityöntekijä, sosiaalityöntekijät ja ohjaajat (n=10). Kolmas haastattelu toteutettiin suuren kunnan lastensuojelun alkuarviointiyksikössä (C), ja siihen osallistuivat alkuarviointityötä tekevät ohjaajat ja sosiaalityöntekijät (n=11). (Taulukko 1.)

Haastatteluihin osallistui kussakin työyhteisössä lähes kaikki työyhteisön sosiaalityöntekijät ja ohjaajat. Osallistuville työntekijöille painotettiin läpi toimintatutkimuksen osallistumisen vapaaehtoisuutta. Työntekijöiden anonymiteetin suojaamiseksi organisaatioita ei mainita nimeltä.

Työyhteisöissä toteutettujen ryhmähaastattelujen etuna oli, että ne tarjosivat mahdollisuuden tutkia yhdessä työntekijöiden kanssa heidän näkemyksiään, käsityksiään ja kokemuksiaan työntekijöiden omassa arkiympäristössä. Ryhmähaastattelut mahdollistivat myös työntekijöiden välisen keskustelun havainnoimisen. Aineistoa voi siis

Taulukko 1. Aineiston kuvaus

Ryhmähaastatteluun osallistunut työyhteisö:	Työyhteisön työkenttä:	Haastatteluun osallistuneiden työntekijöiden määrä:	Ryhmähaastattelun toteutusajankohta:	Litteroidun aineiston määrä sivuina
A	Lastensuojelun sijaishuolto	9	marraskuu 2019	35
B	Lapsiperheiden sosiaalityö ja yhdennetty lastensuojelu	10	helmikuu 2020	29
C	Lastensuojelun alkuarviointi	11	tammikuu 2020	27

Kussakin ryhmässä haastattelu kesti ennalta sovitusti 90 minuuttia. Haastattelua ohjasi väljä teemarunko, jonka avulla pyrittiin kartoittamaan työntekijöiden näkemyksiä ihanteellisesta lastensuojelutyöstä eli työstä, jota he pitivät tavoittelemisen arvoisena sekä sen esteistä arjen työssä (ks. Hirsjärvi & Hurme 2015; Smith & Elger 2014). Haastatteluissa käytettiin myös pienryhmäkeskusteluja ja/tai toiminnallisia tehtäviä, jotka mahdollistivat teemoista keskustelun ensin pienryhmissä. Pienryhmäkeskustelujen jälkeen ryhmät jakoivat keskustelemaan asioita koko ryhmälle. Haastattelut litteroitiin sanatarkasti pienryhmäkeskusteluja lukuun ottamatta. Lisäksi tutkija teki haastattelutilanteista erilliset muistiot.

pitää luonteeltaan interaktiivisena ja sen erityispiirteenä on, että se on tuotettu kolmessa erillisessä luonnollisessa ryhmässä, joihin työntekijät kuuluvat. (Ks. Alasuutari 2011; Wilkinson 1999.)

Aineiston analyysimenetelmänä käytettiin teoriaohjaavaa (Tuomi & Sarajärvi 2018) laadullista sisällönanalyysia ja päättelytapaa voidaan kuvata abduktiiviseksi. Analyysin tavoitteena oli tuottaa palvelujärjestelmään liittyvistä, työntekijöiden toimintamahdollisuuksien toteutumista haastavista rakenteellisista tekijöistä ja niiden realisoitumisesta tiivistetty kuvaus, jossa tulokset kytkeytyvät laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin sekä aihetta käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen. (Ks. Danermark ym. 2019; Tuomi ja Sarajärvi 2018.)

Koska toimintatutkimukset käynnistyivät eri aikaan, myös ryhmähaastattelut toteutettiin eri aikoina (Taulukko 1). Tämän vuoksi aineistoa luettiin ensin yksittäisinä ryhmähaastatteluina. Kun kaikki kolme ryhmähaastattelua oli litytetty, aineistoa luettiin yhtenäisenä kokonaisuutena. Aineiston pelkistämiseksi luennan fokus suunnattiin ensin työntekijöiden tuottamiin kuvauksiin ihanteellisesta lastensuojelutyöstä sekä kuvauksiin tekijöistä, jotka heidän mukaansa estivät heitä tekemästä työtään tällä tavoin. Lisäksi aineistosta etsittiin kuvauksia tilanteista ja tapahtumista, joissa työntekijät kertoivat kokeneensa haastavaksi tehdä työtään haluamallaan tavalla. (Tuomi ja Sarajarvi 2018.)

Tämän jälkeen fokusta kavennettiin tutkimustehtävän mukaisesti, ja huomio suunnattiin teorian (Nussbaum 2011) ohjaamana työntekijöiden kuvauksiin tilanteista ja tapahtumista, joissa toiminnan haasteet kytkeytyivät palvelujärjestelmään. Tässä yhteydessä aineisto koodattiin niin, että siitä poimittiin sellaiset alkuperäisilmaukset, jotka viittasivat palvelujärjestelmään liittyviin toimintamahdollisuuksiin haastaviin rakenteellisiin tekijöihin (Taulukko 2) sekä niiden realisoitumiseen heidän työssään (Taulukko 3). Näistä muodostettiin pelkistettyjä ilmauksia, joita ryhmiteltiin alaluokiksi ja niitä yhdistäviksi yläluokiksi.

Taulukko 2. Esimerkki analyysistä: palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset haasteet

Ote alkuperäisilmauksesta	Pelkistetty ilmaus	Palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset haasteet	
		Yläluokka (alaluokka)	Pääluokka
"Tää on nyt pilkottu tosi, tosi pieniin osiin." (A)	Lastensuojelun palvelut purettu kunnassa hyvin pieniin osiin	Palveluiden eriytyneisyys (Lastensuojelun palveluiden eriytyneisyys)	Pirstaleisuus
"ne toimijat jotka lasten ja perheitten kanssa toimii, että niilläkään ei ole käryä siitä, että minkälainen palveluvalikko tässä kunnassa on käytettävissä" (C)	Lasten ja perheiden kanssa työskentelevät eivät tiedä kunnassa käytettävissä olevia palveluita	Epäselvä palveluvalikko- ja palvelupolut	Monimutkaisuus
"Kun lääkäri lähti [paikasta x; keskeinen yhteistyötaho, anonymisoitu], ni monen monta kuukautta oli, että ei oikein päässyt sinne käymään. Mun asiakaskin odottaa edelleen lausuntoa, joka on varmaan puoli vuotta sitten pyydetty." (B)	Yhteistyöorganisaatiosta puuttuu lääkäri. Asiakas ei saa sieltä tarvitsemaansa palvelua	Yhteistyötahojen resurssipuutteet (Yhteistyötahojen henkilöstövaje)	Resurssiniukkuus

Luokkien muodostamiseksi sekä niiden välisten kytkösten ymmärtämiseksi palattiin vuoron perään lastensuojelutyötä, työn kontekstia sekä toimintamahdollisuuksia käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen sekä aineistoon (Tuomi ja Sarajärvi 2018). Luokittelun tukena käytettiin myös joidenkin työntekijöiden haastattelutilanteessa tekemiä muistiinpanoja sekä tutkijan kenttäpäiväkirjaa. Tällä tavoin jäsennettiin tarkemmin luokkien sekä niiden muodostamien kokonaisuuksien eli palvelujärjestelmään liittyvien rakenteellisten haasteiden luokkien sekä haasteiden realisoitumista käsittelevien luokkien välisiä suhteita (Taulukko 2 ja 3).

Osallistava orientaatio on analyysissä läsnä, sillä analyysiä tehtiin toimintatutkimusten ollessa vielä käynnissä. Tutkija pystyi keskustelemaan sekä vaihtamaan ajatuksia työntekijöiden kanssa analyysin aikana. Se mahdollisti tehtyjen havaintojen sekä tulkintojen tarkistamisen sekä analyysin tarkentamisen (ks. Alasuutari 2011, 152–153). Vaikka tässä artikkelissa aineiston muodostaa toimintatutkimusten alkuvaiheen tilanekarttoitus, toimintatutkimuksellinen lähestymistapa toi analyysiin jatkuvuutta ja vuorovaikutuksellisuutta, jota yksittäiset haastattelut ilman tutkijan ja työyhteisön välistä suhdetta eivät olisi samalla tavalla mahdollistaneet.

Taulukko 3. Esimerkki analyysistä: pirstaleisuuden realisoituminen

Ote alkuperäis-ilmauksesta	Pelkistetty ilmaus	Haasteen (pirstaleisuus) realisoituminen		
		Alaluokka	Yläluokka	Yhdistävä luokka
<i>"Tää on nyt pilkottu tosi, tosi pieniin osiin. Ja tiettyllä tavalla tuotetaan sitä vaihtuvuutta senkin kautta"</i> (A)	Lastensuojelu on eriytetty ja senkin vuoksi asiakkaiden työntekijät vaihtuvat	Vaihtuvat työntekijät	Yhteistyön vaikeudet	Haasteet inhimillisen, kokonaisvaltaisen ja suunnitelmallisen lastensuojelutyön tekemisessä
<i>"luki niinku vaan kirjauksissa, että yhtäkkiä oli perheneuvolasta kuultu, että siellä onki käynny jo se neuvolan perheohjaaja jo ainakin puoli vuotta perheessä. Ja sekin vasta selvä jostain ihan puskista."</i> (B)	Eri yhteistyötahojen työntekijät eivät ole tietoisia, eivätkä saa tietoa toistensa työskentelystä samassa asiakasperheessä.	Asiakastiedon sirpaloituminen Tiedonkulun ongelmat	Kokonaiskuvan pirstaloituminen	
<i>"se [asiakasperhe] pyörii ja pyörii ja avuntarve ois ilmeinen, mutta kukaan ei ota siitä koppia."</i> (C)	Asiakasperheellä on selkeä avuntarve, mutta toimijat eivät ota asiakasperhettä vastuulle	Asiakkaiden poislähtäminen ja vastuun pompottelu	Yhteistyön vaikeudet	

**TOIMIMINEN MONIMUTKAISSA,
PIRSTALEISSESSA JA RESURSSINIUKKASSA
PALVELUJÄRJESTELMÄSSÄ**

Palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset haasteet jäsenyivät kolmen, toisiinsa kytkeytyvän pääluokan kautta. Pääluokista ensimmäinen muodostui tekijöistä, jotka liittyivät palvelujärjestelmän monimutkaisuuteen, toinen sen pirstaloituneisuuteen ja kolmas sen resurssiniukkuuteen (kuvio 1). Nämä pääluokat kytkeytyvät laajempiin julkisen sektorin työssä läsnäoleviin yhteiskunnallisiin ja ideologisiin kehityskulkuihin (mm. Julkunen 2017; Banks 2011; Healy 2019), ja haastoivat työntekijöiden mahdollisuuksia tehdä inhimillistä, kokonaisvaltaista ja tavoitteellista lastensuojelutyötä. Keskeistä oli palvelujärjestelmään liittyvien rakenteellisten tekijöiden kiinteä, systeminen kietoutuminen toisiinsa. Se tulee ilmi seuraavissa alaluvuissa, joissa tarkastellaan palvelujärjestelmän monimutkaisuutta, pirstaloituneisuutta ja resurssiniukkuutta sekä niiden realisoitumista työntekijöiden toimintamahdollisuuksissa.

Suunnistaminen monimutkaisessa palvelujärjestelmässä

Kaikissa ryhmähaastatteluissa kuvattiin hankaluuksia, jotka liittyvät työs-kentelyyn osana monimutkaista palvelujärjestelmää, joskin nämä haasteet ilmenivät ja realisoituivat työyhteisössä eri tavoin. Monimutkaisuus näyttäytyi työntekijöille palveluiden toteuttamistapojen heterogeenisyytenä, toimijoiden runsautena ja käytettävissä olevan palveluvalikon sekä palvelupolkujen sekavuutena (Kuvio 1). Kussakin kuntaorganisaatiossa palvelujärjestel-

mä oli muotoutunut omanlaisekseen, uniikiksi eri toimijoiden muodostamaksi kokoonpanoksi. Esimerkiksi lastensuojelun toteuttamistapojen heterogeenisyys oli selkeästi havaittavissa tutkimukseen osallistuvien työyhteisöjen organisaatioissa. Alkuarvioinnin ja sijaishuollon työntekijät työskentelivät osana pieniin osaprosesseihin purettua lastensuojelun palvelukokonaisuutta. Pienemmässä kunnassa lapsiperheiden sosiaalityötä ja lastensuojelutyötä tehtiin puolestaan yhtenäisenä työyhteisönä.

Toimiminen osana monimutkaista, mutta myös alati muuttuvaa palvelujärjestelmää haastoi monin tavoin työntekijöiden toimintamahdollisuuksia. Käytettävissä olevan palveluvalikon sekavuus sekä tietämättömyys eri toimijoista realisoituivat työntekijöiden työssä asiakasohjautuvuuden ongelmina. Erityisesti alkuarvioinnin työntekijät toivat esiin huolta, etteivät lasten ja perheiden kanssa työskentelevät toimijat ole aina perillä kussakin kuntaorganisaatiossa käytettävissä olevista palveluista. Työntekijät pitivät tärkeänä, että niin heillä itsellään kuin myös yhteistyötahoilla olisi käytössä selkeä kartta, jonka avulla suunnistaa monipolkuisessa ja epäselväksi koetussa palveluvalikossa. Näin asiakasperheet olisi mahdollista ohjata oikea-aikaisesti kussakin tilanteessa tarkoituksenmukaisten palveluiden piiriin.

Työntekijöiden mukaan ammattilaisilla ja asiakasperheillä oli suunnistamisvaikeuksia erityisesti suuremman kunnan palvelujärjestelmässä. Alkuarvioinnin sosiaalityöntekijä kuvasi tilannetta toteamalla: ”meistä on tullu nyt semmonen lennonjohtotorni, joka sitten niitä ihmisiä

sinkoaa putkesta toiseen. Vähän niinku pullonpalautusautomaatti, joka vähän heiluttelee niitä eri lokeroihin ja toivoo, ettei kauhean moni mene rikki siinä matkalla.” (Työntekijä, C). Työntekijät kokivat, että tällaisissa tilanteissa he eivät pysty hyödyntämään lastensuojelun alkuarviointityön osaamistaan, kun asiakkaaksi ohjautuu perheitä, jotka heidän näkökulmastaan eivät ole tällaisen työskentelyn tarpeessa. Työntekijöille nämä asiakasohjautuvuuden pulmat olivat turhauttavia: *”ni mää oon niinku minuuttin jälkeen, että miks me tuijotetaan näitten ihmisten kanssa toisiamme? Että tässä ei oo mitään lastensuojelua! Ne palvelut tai mitä ne ehkä tarvitsee on jostain ihan muualta. Ja sitten semmonen turhautuminen, mikä siinä tulee. (...) ne ihmiset tulee tänne isoilla odotuksilla ja niille on aika varattu. Ja sit ne tulee tuijottamaan väärä työntekijöitä.”* (Työntekijä, C).

Pienemmässä kunnassa toimivien ja toimineiden työntekijöiden näkökulmasta palvelujärjestelmät vaikuttivat kokonaisuutena helpommin hallittavilta, vaikka niissäkin toimijoita oli useita. Lapsiperheille tarkoitetut sosiaalityön palvelut ovat tällaisissa organisaatioissa kuitenkin vähemmän eriytyneitä ja voikin olla, että asiakas löytää tai hänet osataan ohjata sujuvammin asiakkaan tarpeeseen sopivan palvelun ääreen. Voi myös olla, että eriytetyssä työssä työn orientaatio on kapeampi ja osaaminen erikoistuneempaa (ks. Seikkula & Arnkil 2009). Tällöin työntekijän näkökulmasta avun ja tuen piiriin syystä tai toisesta ohjautunut asiakas on ikään kuin väärässä paikassa, jos tuen tarpeet eivät vastaa oman toimintayksikön palvelutarjontaa. Tältä osin asiakasohjautuvuuden haasteet kytkeytyvät myös palvelujärjestelmän pirstaloituneisuuteen, joka

tekee asiakasohjautuvuuden kannalta oleellisen oman toimintayksikön rajat ylittävän toiminnan haastavaksi. Voi olla, että myös vastuu asiakkaan ohjaamisesta sopivan palvelun äärelle pirstoutuu.

Haasteena palveluiden muuttuvat ja epäselvät rajapinnat

Osaltaan haasteita tuottivat palvelujärjestelmän sekä sen toimijoiden hankaluudet pysyä mukana lainsäädännön muutoksissa. Uusi sosiaalihuoltolaki (2014/1301) astui voimaan jo vuonna 2015 pyrkien siirtämään painopistettä lapsiperheiden varhaiseen tukeen. Silti lastensuojelu oli yhä työntekijöiden mukaan taho, jonne yhteistyötahot ohjaavat perheitä, vaikka osa voisi saada tarvitsemansa tuen sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista.

Lastensuojelun alkuarvioinnissa ja pienemmän kunnan sosiaalityössä sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain rajapinnan epäselvyydet sekä palvelujärjestelmän ja sen toimijoiden haasteet pysyä mukana lainsäädännön muutoksissa kulminoituivat lastensuojeluilmoituksiin. Lastensuojeluilmoitus oli työntekijöiden mukaan saavuttanut yhteistyötahojen keskuudessa vankan aseman, ja yhteistyötahoja oli työntekijöiden mukaan ohjattu niiden tekemiseen voimakkaasti lastensuojelulain uudistuttua 2000-luvulla. Pienemmän kuntaorganisaation työntekijä totesi joidenkin yhteistyötahojen olevan yhä kiinni siinä ajassa, kun eri ammattilaisia koulutettiin lastensuojeluilmoitusten tekemiseen: *”ne elää vielä edelleen sitä aikaa. Ne tekevät vaan niitä [lastensuojeluilmoituksia]* (Työntekijä, B).

Uusi sosiaalihuoltolaki ja sen mukaiset varhaisen tuen palvelut ilmoituskäytäntöineen eivät ehkä ole vielä kaikille toimijoille tuttuja. Se voi ohjata yhteistyötahoja tekemään lastensuojeluilmoituksia asioista, jotka eivät kuitenkaan lastensuojelun työntekijöiden mukaan liity aina suojelun tarpeeseen. Raja lastensuojeluilmoituksen ja sosiaalihuoltolain mukaisen ilmoituksen välillä oli häilyvä. Se ei ollut vielä selkeästi määritetty arjen työssä, eikä yhteistyötahojen keskuudessa (ks. myös Kananoja & Ruuskanen 2019). Erityisesti alkuarvioinnin ja pienemmän kunnan työntekijät kokivat tällaiset asiakasohjautuvuuteen kytkeytyvät haasteet kuormittaviksi rajallisten resurssien säilyttämässä arjessaan. Kun aika on rajallista, työntekijän näkökulmasta vääriin paikkaan ohjautuneet asiakkaat lisäävät työkuormaa. Asiakkaat eivät puolestaan välttämättä päädy oikea-aikaisesti sinne, mistä voisivat saada tarpeisiinsa sopivaa apua ja tukea. Tilanne on ongelmallinen, kun tavoitteena on tuen tarjoaminen perheille mahdollisimman varhaisessa vaiheessa (Wilén 2018).

Pirstaleisessa palvelujärjestelmässä toimiminen

Palvelujärjestelmän monimutkaisuus kytkeytyi vahvasti sen pirstaloituneisuuteen, joka sekin oli aineistossa vahvasti läsnä (ks. myös Alhanen 2014; Saikkonen ym. 2015). Pirstaleisuus näyttäytyi työntekijöiden toimintamahdollisuuksia haastavana palveluiden eriytyneisyytenä sekä korkeina raja-aitoina eri toimijoiden välillä. Arjen työssä ylitettäviä raja-aitoja löytyi niin eri sektoreiden, terveys- sosiaali- ja sivistyspalveluiden kuin erityis- ja peruspalveluiden väliltä, mutta myös niiden

sisältä. Itse lastensuojelukin näyttäytyi suuremmassa organisaatiossa pirstaleisena, minkä voidaan nähdä liittyvän niin lainsäädännön tuottamaan työn prosessimaisuuteen kuin lastensuojelun palveluiden eriyettyyn toteuttamistapaan (ks. myös Forsman 2010; Pösö 2010; Heino 2013).

Palvelujärjestelmän eri toimijoiden väliset raja-aidat olivat työntekijöiden arjessa paikoin korkeita ja niiden ylittäminen aiheutti työntekijöille hankaluuksia (ks. myös Heino 2013; Alhanen 2014). Työyhteisöt kuitenkin erosivat toisistaan näiden haasteiden realisoitumisen suhteen. Esimerkiksi pienemmässä kunnassa toimivien työntekijöiden näkökulmasta raja-aidat eri viranomaisten välillä olivat matalampia ja yhteistyö tiiviimpää. Sen koettiin liittyvän osaltaan siihen, että työntekijät olivat toisilleen tuttuja ja työ vähemmän eriytettyä: sama työntekijä saattoi vastata lastensuojeluprosessin eri vaiheista alkuarvioinnista jälkihuoltoon. Työntekijöiden vähyys ja vaihtuminen tekivät yhteistyöstä kuitenkin henkilöitynyttä ja helposti haavoittuvaa.

Yhteistyön hankaluudet

Palveluiden eriytyneisyys ja raja-aitojen korkeus realisoituivat työntekijöiden arjessa rakenteellisena poislähtämisen kulttuurina, asiakasperheiden pompoteluna toimijalta toiselle, jäykkinä ja byrokraattisina lähetekäytäntöinä sekä tiedonkulun ongelmina toimijoiden välillä. Niiden koettiin hankaloittavan työntekijöiden mahdollisuuksia tehdä sujuvaa yhteistyötä asiakasperheiden asioissa ja tukea kokonaisvaltaisesti perheiden hyvinvointia. Myös työntekijät itse kertoivat harjoittavansa poislähtettä-

mistä: ” (...) ihan yhtä lailla se on meiläkin se aita pystyssä, ja syystäkin ja perustelustikin. Mutta sitten kun jokainen on aidat pystyssä, niin niitä [asiakkaita] sitten ammutaan singolla muurien läpi lastensuojeluun ja minne muuallekin, että ’nyt on tässä täyslaidallinen, että olkaa hyvä, että tää ei meille kuulu enää’.” (Työntekijä, C).

Osaltaan poislähtettäminen liittyi lakisääteisesti rajautuviin tehtäviin, osaltaan organisaatioiden palveluiden järjestämisen tapaan. Lastensuojelun ammattilaisten toimintamahdollisuuksia voi tällöin rajoittaa lainsäädännöllisen ja organisatorisen mandaatin puuttuminen. Osaltaan poislähtettäminen kytkeytyi myös resurssikysymyksiin. Kun kukin tulosityksikkö yrittää sinnitellä oman budjettinsa sallimissa rajoissa, rajojen pystyttäminen voi muodostua keinoksi turvata omat ja oman yksikön toimintamahdollisuudet (ks. myös Seikkula & Arnkil 2009, 41). Lastensuojeluprosessin sisällä tämä oman tontin rajoista kiinnipitäminen näkyikin eri vaiheiden välisinä hankauskohtina:

Työntekijä 1: ”Mehän kinataan keskenämme ihan oikeasti välillä. ’Noh, noh, en mä nyt vielä ota, otatko sää?’ Siis ihan selkeästi.

Työntekijä 2: Niin täällä ihan täällä kaupungin lastensuojelunkin sisälläkin on semmosta kissanhännänvetoa. Tunteet kuuhuu välillä. Enemmän tai vähemmän.” (Työntekijöiden keskustelu, A)

Raja-aitojen ylittäminen on kuitenkin välttämätöntä asiakasperheiden tarpeista lähtevän kokonaisvaltaisen työskentelyn mahdollistamiseksi. Työntekijöiden toimintamahdollisuuksien kannalta

palvelujärjestelmän siiloutuneisuus on ongelmallista, sillä asiakasperheiden elämäntilanteiden haasteet ovat usein sellaisia, ettei tarkoituksenmukainen työskentely onnistu ilman eri ammattilaisten ja yhteiskunnan palveluiden välistä saumatonta yhteistyötä (ks. myös Seikkula & Arnkil 2009; Heino 2013; Alhanen 2014). Työntekijöiden mukaan raja-aitojen ylittäminen edellyttääkin järjestelmältä ja sen toimijoilta joustavuutta, ketteryyttä sekä tahtoa kantaa jaetusti vastuuta perheistä heidän poiskäännyttämisen sijaan: ”sitä, että joka taholla halutaan ottaa se koppi siitä asiakkaasta, ja että asiakas oikeasti siirtyy meille lahjana.” (Työntekijä, B).

Rajojen ylittäminen ja yhteistyö edellyttävät myös ymmärrystä eri toimijoiden rooleista, tehtävistä sekä kunkin toimijan tarjoamista palveluista. Näihin liittyi kuitenkin työntekijöiden mukaan epäselvyyttä, ja vääränlaiset odotukset puolin ja toisin hankaloivat yhteistyötä asiakasperheiden asioissa (ks. myös Forsman 2010; Leppäkoski ym. 2017). Voikin olla, että pirstaleisessa palvelujärjestelmässä tällaisen ymmärryksen muodostaminen voi olla haastavampaa. Erityisesti alkuarvioinnin ja pienemmän kunnan työntekijät kokivat, että heidän odotettiin kykenevän puuttumaan asioihin, jotka heidän itsensä mukaan eivät ole ratkaistavissa lastensuojelun keinoin. Toisinaan yhteistyötahot odottivat heidän myös tarjoavan asiakasperheille palveluita, kuten esimerkiksi nuoren herättämistä ja kouluun saattamista, mikä ei kuitenkaan kuulunut heidän toimenkuvaansa tai tarjoamiinsa palveluihin.

Lisäksi lastensuojelulta saatettiin odottaa moraalinvartijana, työntekijöiden

itsensä sanoin ”soosoo-automaattina” toimimista. Työntekijät kertoivat kokevansa, että yhteistyötahot siirtävät heille tällaisia kontrollitehtäviä (ks. Seikkula & Arnkil 2009, 41–42), ja lastensuojelua käytetään toisinaan ikään kuin pelotteena tai rangaistuksena: ”*Että et me käydään vähän niin ku nuhtelemassa niitä ihmisiä siitä, että miten täällä yhteiskunnassa pitää elää tätä elämää ja toivotaan, että se siitä sitten.*” (Työntekijä, C.) Toimintamahdollisuuksien näkökulmasta yhteiskunnan moraalinvartijana tai pelotteena toimiminen ei kuitenkaan mahdollista hedelmällistä työskentelyä perheiden kanssa. Tällöin tuen sijasta korostuu asiakkaan vastuuttaminen ja kontrolli, jolloin työntekijän mahdollisuudet luottamuksellisen sekä asiakkaan osallisuutta korostavan asiakassuhteen luomiseen hankaloituvat. Lisäksi pelko saattaa estää asiakkaita hakeutumasta avun ja tuen piiriin riittävän varhaisessa vaiheessa. (Ks. Gupta ym. 2016b.)

Pirstaloituva kokonaiskuva

Pirstaleisessa palvelujärjestelmässä toimiminen haastoi työntekijöiden mahdollisuuksia kokonaisvaltaisen kuvan muodostamiseen asiakasperheiden tilanteista. Perheillä saattoi olla takanaan pitkä historia työskentelyä eri ammattilaisten kanssa eri palvelujärjestelmän osissa, mutta kokonaiskuva perheiden tilanteista vaikutti karkaavan työntekijöiden käsistä. Työntekijät kertoivat perheiden kulkevan sirpaleisessa järjestelmässä arviointiputkesta toiseen, jolloin myös tieto perheiden tilanteista ikään kuin murentuu eri organisaatioiden ja yksiköiden erillisiin asiakastietojärjestelmiin (ks. myös Pösö 2010; Saikkonen ym. 2015). Työntekijöiden voi olla hankalaa saada selvyyttä perheiden

tilanteista ja mahdollisista muista toimijoista, jotka ovat työskennelleet tai työskentelevät perheiden kanssa. Tämä toimintamahdollisuuksien haaste on havaittavissa sijaishuollon työntekijöiden välisestä keskustelusta:

Työntekijä 6: *Se kokonaisuus on hukassa. Se ei oo kellään.*

Työntekijä 4: *On hirveesti toimijoita.*

Työntekijä 6: *Se ei ole kenelläkään hanskassa.*

Työntekijä 4: *Millon siirretään mihinkin ja tehdään palvelutarpeenarvio, ja sitten on uusi toimija ja taas tehdään.*

Työntekijä 6: *Taas se lähtee alusta.*

Työntekijä 4: *Ja taas tehdään palvelutarpeen arviota, ja sit siinä perheen ympärillä työskentelee lukematon määrä vuosien aikana erilaisia ammattilaisia, jotka ei välttämättä edes keskustele keskenään kauheasti.*

Työntekijä 6: *Tieto ei välity.*

Työntekijä 4: *Mää mietin, et onko sekin yksi syy, et miks ne ongelmat jotenkin pysyy siellä, siellä enemmän näkymättömissä. Tai se kokonaiskuva siitä perheen tilanteesta, niin se ei oo oikeen kellään.*” (Työntekijöiden keskustelu, A)

Oman lisähaasteen kokonaiskuvan piirtymiseen toivat tiedonkulun haasteet esimerkiksi eri sektoreiden välillä. Työntekijät toivoivat, että käytössä olisi ennemmin omaa perhetyötä ”*ei sitä os-topalvelua, mikä tulee kalliiks ja missä se tieto taas osittain jää sinne*” (Työntekijä, B). Riskinä on, että kokonaisvaltaisen ja suunnitelmallisen työskentelyn edellyttämä asiakastieto jääkin kasautumatta, kun eri toimijat arvioivat asiakasperheen tilannetta omissa yksiköissään ja työskentelevät perheiden kanssa omista lähtökohdistaan ilman että välttämättä edes tietävät toistensa toiminnasta tai tekemistä arvioinneista. Kun palvelu-

järjestelmä on pirstaleinen, voi myös asiakasta koskeva tieto pirstaloitua. Tällöin työntekijällä voi olla vaikeuksia selkeän kokonaiskuvan jäsentämisessä asiakasperheen tilanteesta, mikä puolestaan hankaloittaa suunnitelmallista työskentelyä perheiden kanssa. Pahimmillaan tiedon sijasta kumuloituvatkin asiakkaiden elämäntilanteiden haasteet, kuten aiempi tutkimus on osoittanut (ks. myös Alhanen 2014; Saikkonen ym. 2015).

Toimintaa raamittava resurssiniukkuus

Kolmas palvelujärjestelmään liittyvä rakenteellinen haaste eli resurssiniukkuus määritti vahvasti työntekijöiden toimintamahdollisuuksia kytkeytyen tiiviisti palvelujärjestelmän monimutkaisuuteen ja pirstaleisuuteen. Kokemus resurssiniukkuudesta ei ole yllättävä, sillä myös aiemman tutkimuksen valossa resurssien riittämättömyys raamittaa ammattilaisten arkityötä (Banks 2011; Pösö 2011; Mänttäri- van der Kuip 2015; Lohvansuu & Emond 2020; Ylinen ym. 2021). Tässä tutkimuksessa resurssiniukkuus ilmeni erityisesti työntekijöiden työajan riittämättömyytenä suhteessa asiakasmäärään sekä työtehtäviin, mutta myös muun palvelujärjestelmän resurssivajeina, jotka heijastuivat työntekijöiden toimintamahdollisuuksiin.

Kokemus käytettävissä olevan työajan riittämättömyydestä yhdistettynä liialliseen asiakasmäärään ja työtehtäviin toistuivat kaikissa ryhmähaastatteluissa, joskin eri tavoin. Alkuarvioinnissa liiallinen asiakasmäärä kytkeytyi asiakasohjautuvuuden ongelmiin ja ilmeni suurena määränä asiakastapauksia, jotka eivät olisi työntekijöiden näkökulmas-

ta kuuluneet lastensuojelun kaltaisen erityispalvelun piiriin. Sijaishuollossa puolestaan korostui asiakasmäärän osalta kokemus yhä huonovointisempien lasten suuresta määrästä sekä työajan hupeneminen toistuvien valitusprosessien läpikäymiseen.

Pienemmässä kuntaorganisaatiossa liiallinen asiakasmäärä näyttäytyi kohtuuttomana, riittämättömälle työntekijämäärälle kasautuvana työkuormana, ja resurssiniukkuus oli toimintamahdollisuuksia lamaannuttavampaa. Se kietoutui vahvasti arjen työskentelyyn, ja niin työntekijän kuin asiakkaankin oikeusturvan toteutumisen mahdollisuuksiin. Yhteistä kaikille kolmelle työyhteisölle oli ajan riittämättömyyden kiinteä kytkeytyminen työntekijöiden mahdollisuuksiin tehdä työtään haluamallaan tavalla. Kun aikaa ei ole riittäviin kohtaamisiin, asiakasperheiden tilanteisiin perehtymiseen, eikä ajatteluun ja reflektointiin, virhearvioiden riski voi kasvaa (ks. Alhanen 2014).

Aikaa koettiin olevan riittämättömästi myös yhteistyön tekemiseen. Ajan rajallisuus hankaloitti niin ammattilaisten välistä yhteistyötä kuin yksikön sisällä tehtävää työparityöskentelyäkin, joita työntekijät pitivät asiakastyön kannalta tärkeinä. Tarkoituksenmukaisten yhteistyötahojen löytäminen ja heidän saamisensa yhteisen asian äärelle kiiressä sekä lainsäädännön aikataulut- tamassa arjessa ei ollut helppoa. Saattaa olla tuurista kiinni, että ammattilaisten ja asiakkaiden kalentereista löytyy yhteistä aikaa: ”kun meidän pitää alottaa se palvelutarpeen arviointi, ni siinä ei kauheen monta päivää ole. Ja sitten kun taas yritetään yhteistä aikaa sovittaa, niin sitten siinä on yleensä se, että se myös heidän taholta

venyisi niin pitkälle, että meidän on se prosessi aloitettava jotenkin.” (Työntekijä, B). Ajan riittämättömyys voi johtaa siihen, että myös kokonaiskuva asiakasperheen tilanteesta jää suunnitelmallisen ja tavoitteellisen työskentelyn kannalta riittämättömäksi (ks. myös Ylinen ym. 2021).

Toimintamahdollisuuksien toteutumista hankaloitti resurssien riittämättömyyden lisäksi myös niiden käyttäminen työntekijöiden näkökulmasta epätarkoituksenmukaisella tavalla (ks. myös Forsman 2010). Se ilmeni työyhteisöissä eri tavoin kytkeytyen palvelujärjestelmän monimutkaisuuteen ja pirstaleisuuteen. Alkuarvioinnin työntekijöiden arjessa palvelujärjestelmään liittyvät yhteistyön sekä asiakasohjautuvuuden pulmat näkyivät kiireenä, joka kavensi heidän mahdollisuuksiaan tehdä työtä haluamallaan tavalla. Sijaishuollon työntekijät puolestaan kokivat työllistävien valitusprosessien haukkaavan liian suuren osan niukaksi koetuista aikaresursseista ja hankaloittavan luotamuksellista työskentelyä perheiden kanssa. Valitusprosessien ennakoinnin koettiin myös ohjaavan erityisesti työn dokumentointia, vaikka sinänsä dokumentointi ja kirjaaminen eivät nousseet yhdessäkään ryhmähaastattelussa toimintamahdollisuuksia kaventaviksi tekijöiksi. Vaikka osa työntekijöistä totesi työn dokumentointiin liittyvien tehtävien vievän runsaasti aikaa, kriitikki kohdistui lähinnä toimimattomiksi koettuihin tietojärjestelmiin ja epätarkoituksenmukaisiksi koettuihin lomakkeisiin, jotka hidastivat tehtävistä suoriutumista.

Kun alkuarvioinnissa ja sijaishuollossa keskustelu resurssien epätarkoituk-

senmukaisesta suuntaamisesta liittyi työntekijöiden oman työajan käyttöön, pienemmässä kunnassa korostui kriitikki resurssien käytön suuntaamiseen kuntaorganisaatiossa. Kysymyksiä herätti resurssien kohdentaminen erityisesti ostopalveluihin, mikä vaikutti työntekijöiden näkökulmasta epätarkoituksenmukaiselta tilanteesta, jossa alimiehitys oli jatkuvaa: *”Sitä ei pieni ihminen ymmärrä, että rahaa on kuitenkin ostopalveluihin ihan rutkasti, esimerkiksi ihan sosiaalityössä ja muissakin palveluissa mitä tässä lapsiperhepuolella käytetään. Niin niihin palaa kyllä rahaa paljon, mutta sitten työntekijäresursseihin, kun pitäisi vakituisia palkata, nii ei ole.”* (Työntekijä, B). Toisaalta pienemmän kunnan työntekijät olivat myös riippuvaisia ostopalveluista, sillä kunnasta ei välttämättä löydy joissakin asiakastilanteissa tarvittavaa erityisosaamista. Työntekijän toimintamahdollisuuksia saattoi rajata silloin se, että esimerkiksi juristin konsultointi ostopalveluna koettiin liian kalliiksi.

Lastensuojelu palvelujärjestelmän aukkojen paikkaajana

Kaikkia työntekijöitä yhdisti kokemus yhteistyötahojen ja muun palvelujärjestelmän resurssivajeiden realisoitumisesta heidän toimintamahdollisuuksiaan kaventavana tekijänä (ks. myös Alhanen 2014). Lastensuojelua kuormitti sellaisten asiakasperheiden ohjautuminen lastensuojeluun, joiden pitäisi saada tarvitsemansa palvelut esimerkiksi perus- tai vammaispalveluista tai erityissairaanhoidosta. Kun palvelujärjestelmä on ylikuormittunut, puutteellinen tai se ei toimi riittävän hyvin, asiakkaat jäävät vaille tarvitsemaansa apua ja tukea. Silloin lastensuojelu on työntekijöiden

mukaan taho, jonka suuntaan käännytään (ks. myös Kananoja & Ruuskanen 2019).

Lastensuojelun käyttö palvelujärjestelmän aukkojen paikkaamiseen on kuitenkin pulmallista: ”*Se ois myös sen asiakkaan ja asiakaslapsen etu, et se sais ne palvelut sieltä, mistä ne oikeesti pitäis. Et nyt joutuu olemaan lastensuojelun asiakkaana saadakseen semmosia palveluita, jotka minun mielestä kuuluis saada jostain muualta.*” (Työntekijä, B). Työntekijöillä ei ole riittäviä mahdollisuuksia aukkojen paikkaamiseen, sillä heiltä voi puuttua tarvittavaa osaamista tai organisatorinen ja lainsäädännöllinen mandaatti, joka mahdollistaa toimimisen. Lastensuojelun työntekijöillä ei välttämättä ole esimerkiksi lasten neuropsykiatrisen kuntoutuksen osaamista tai mahdollisuutta tarjota näitä palveluita. Työntekijöitä puhututtivat myös niin kutsutut kuntouttavat sijoitukset, joilla heidän mukaansa paikattiin lasten ja nuorten psykiatrian resurssivajetta.

Lastensuojelun työntekijöiden on vaikea saavuttaa työnsä tavoitteita, jos palvelujärjestelmä ontuu: ”*On turha joutenkin tehdä sellasta suunnitelmaa, minkä itse tietää että se ei toteudu. [...] Sen pitäis olla sellanen, mihin ois mahdollisuus. Niitten lasten vanhempien päästä hoitoon, tai hakea sitä apua ja tukea. Mut jos tietää, et sinne on tosi vaikee päästä, ni miks tehdä semmosta suunnitelmaa, kun tietää jo tehdessään, että se romuttuu?*” (Työntekijä, A). Työntekijöiden näkökulmasta tilanne on turhauttava. Heidän mahdollisuutensa toimia ovat suppeat, jos asiakkaan tilanne ja tarpeet edellyttävät työskentelyä, johon työntekijän ammatillinen osaaminen ei sovi, jos tarjolla olevat keinot eivät voi niihin vastata

tai jos tarvittavia palveluita ei ole tosiasiallisesti saatavilla. Tällöin myöskään ammattilaisten sisäisiä toimintakykyjä, kuten lastensuojelutyön ammatillista osaamista, ei pystytä hyödyntämään työssä parhaalla mahdollisella tavalla.

Asiakassuhteiden rakentamisen ja ylläpitämisen haasteet

Resurssiniukassa palvelujärjestelmässä toimiminen asetti haasteita työntekijöiden mahdollisuuksille rakentaa ja ylläpitää luottamuksellisia asiakassuhteita. Sijaishuollon ja pienemmän kunnan työntekijöitä yhdisti kokemus, että asiakasmäärän ollessa suuri, heidän mahdollisuutensa toimivien asiakassuhteiden rakentamiseen niin lasten kuin lapselle tärkeiden aikuisten kanssa olivat koetuksella: ”*Kun on sit hirveästi näitä lapsia per nuppi, et tässä on aivan niin ku mahdoton, vaikka niitä ois kymmenen vähemmänkin, niin siltikin se, että pitää kontaktia lapseen, luo suhdetta uuteen lapseen, sitten siihen paikkaan missä se on, sitten siihen biologiseen verkostoon. Siis sehän kaikki edesauttaa, kun vaan pystyy sen tekemään, sen lapsen hyvinvointia, mutta se on ihan mahdottomuus.*” (Työntekijä, A).

Luottamuksellisen asiakassuhteen luominen vaatii aikaa sekä kohtaamisia (mm. Hotari ym. 2013, Lohvansuu & Emond 2020), mutta työntekijät kokivat, ettei heidän työnsä arjessa ole siihen riittäviä mahdollisuuksia. Luottamuksellinen asiakassuhde on kuitenkin oleellinen lastensuojelun tavoitteiden saavuttamisen kannalta (Hotari ym. 2013, Kananoja ym. 2013), ja se edellyttää huolellista perehtymistä asiakasperheen tilanteeseen, joka on voinut kehittyä omanlaisekseen jopa vuosikymmenien ajan. Työntekijät kokivat,

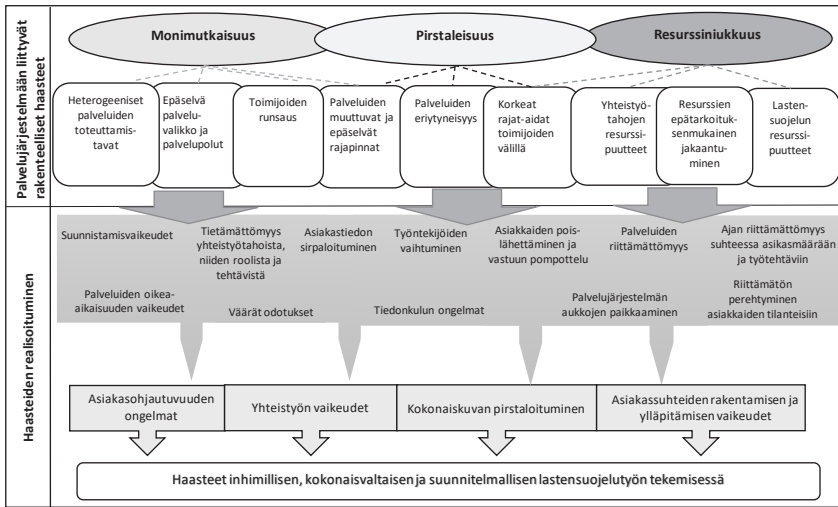
ettei riittävä perehtyminen perheiden tilanteisiin ollut aina ajanpuutteen vuoksi mahdollista: ”kun me joudutaan ottaa koppi siitä, et se lastensuojelun historia, niin se on voinut kehittyä vaikka kymmenen vuoden aikana tai viistoista vuotta. Se on aika pitkä aika. Ja me joudutaan aika nopeasti sit, meidän pitäis olla perillä kaikesta. [...] Eihän meillä oo siihen aikaa, että meidän pitäis pystyä ottamaan haltuun se lapsen tilanne historian kanssa ja ymmärtää mitä siellä on tapahtunu ja miten sitä arvioidaan jatkossa. (Työntekijä, A)

Myös mahdollisuudet olla asiakkaiden tavoitettavissa sekä pitää heidät perillä omista asioistaan nähtiin asiakassuhdetta edistävinä, mutta nämä mahdollisuudet olivat erityisesti sijaishuollon ja pienemmän kunnan työntekijöiden keskuudessa heikot. Arjen aikapaineissa kohtaamiset rajautuivat liian usein pakollisiksi koettuihin asioihin, vaikka asiakassuhteen luomiseksi työntekijät olisivat halunneet tavata lasta epävirallisemmin sekä antaa aikaa ja tukea myös sijoitetun lapsen biologisille vanhemmille (ks. Healy 2019).

Oman osansa haasteisiin tuotti järjestelmän pirstaleisuus ja prosessimaisuus, joka itsessään synnytti asiakassuhteiden luomista hankaloittavaa vaihtuvuutta. Osaprosesseihin pilkotuissa palveluissa asiakasperheet kohtaavat uusia työntekijöitä eri vaiheissa prosessejaan (Pekkarinen 2011 & 2017; Heino 2013), ja kun tämä yhdistyy alan vaihtuvuustilanteeseen sekä ajan puutteeseen, mahdollisuudet asiakassuhteiden rakentamiseen ja ylläpitämiseen ovat vakavasti uhattuna (ks. myös Alhanen 2014; Kaijanen ym. 2020).

Työntekijät kokivat luottamuksen tuoman vastuunkannon haastavaksi tilanteessa, jossa aikaa oli riittämättömästi, ja esimerkiksi alkuarvioinnissa työskentely lyhytkestoista. Työntekijät pohtivat luottamussuhteen rakentamispyrkimysten eettisyyttä eriytetyssä järjestelmässä, jossa asiakkuuden mahdollisesti edetessä työntekijä vaihtuu pian seuraavaan. Vaikka työntekijöiden toiveissa oli mahdollisuus luoda luottamuksellinen suhde erityisesti asiakaslapsiin, vastuuta jouduttiin siirtämään lähityöntekijöille: ”sitten kun lapsi on kertonu jonkun asian ja sit mää oon sanonu että, no mikset sää oo siitä puhunu ohjaajille tai opettajalle? Ni hän sanoo, ettei hän pysty. Niin sitten on tullu sellanen kauhea vastuu harteille, että hyvänen aika, tää lapsihan oikeesti luottaa minuun ja kertoo mulle asioita, mitkä se kokee vaikeena. [...] Et he kokee, että ku tää sossu joka päättää niistä asioista niin, sille pystyn kertomaan niitä. Ja kyl mää ainakin nyt ajattelen, et suurimman osan kohdalla, et ku tää aika on niin tiukilla, että jotenkin mää sysäänkin sitä, että sillä on ne ohjaajat jotka luo siihen sen omahoitajasuhteen, että he niille pystyy kertomaan enemmän.” (Sijaishuollon sosiaalityöntekijä, A).

Työntekijät siis pitivät tärkeänä mahdollisuutta luottamuksellisten asiakassuhteiden luomiseen, mutta näiden mahdollisuuksien toteuttaminen oli haastavaa olosuhteissa, joita sävytti ajan riittämättömyys ja palvelujärjestelmän monimutkaisuus sekä pirstaleisuus. Luottamuksellisia ja toimivia asiakassuhteita voidaan kuitenkin pitää lastensuojelutyön keskeisenä kulmakivenä, ja tavoitteellisen muutostyön perustana (ks. Heino 2013; Gupta ym. 2016b).

Kuvio 1. Palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset haasteet ja niiden realisoituminen

JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa selvitettiin, millaiset palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset tekijät haastavat ammattilaisten toimintamahdollisuuksien toteutumista julkisen sektorin lastensuojelutyössä. Nämä palvelujärjestelmään liittyvät haasteet jäsenyivät kolmen, toisiinsa kietoutuvan pääluokan, palvelujärjestelmän monimutkaisuuden, pirstaleisuuden sekä sen resurssiinukkuuden kautta. Lisäksi tutkimuksessa tarkasteltiin näiden haasteiden realisoitumista ammattilaisten työssä. Näitä realisoitumismuotoja yhdisti se, että ne tekivät haastavaksi inhimillisen, kokonaisvaltaisen ja suunnitelmallisen lastensuojelutyön tekemisen yhteistyössä muiden ammattilaisten kanssa.

Palvelujärjestelmän monimutkaisuus näkyi työntekijöiden arjessa asiakasohjautuvuuden pulmina. Kun toimijoita on paljon ja palvelupolut ovat han-

kalaselkoisia, asiakkaiden päätyminen oikea-aikaisesti tarkoituksenmukaisen palveluiden ääreen voi vaikeutua. Epäselvässä palveluvalikossa suunnistaminen tuotti hankaluuksia niin työntekijöille itselleen kuin yhteistyötahoillekin. Työntekijöillä oli vaikeuksia pysyä mukana lainsäädännön uudistusten mukanaan tuomissa organisaatiomuutoksissa. Esimerkiksi rajapinnat lastensuojelu- ja sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden välillä vaikuttivat työntekijöiden näkökulmasta edelleen paikoin epämääräisiltä. Ei siis liene yllättävää, että myös yhteistyötahoilla sekä asiakasperheillä voi olla vaikeuksia hahmottaa, mistä perheille on löydettävissä tarvittavat palvelut ja mikä on kunkin toimijan rooli.

Lisähaastetta tilanteeseen toi palvelujärjestelmän pirstaleisuus. Erityisesti suuremmissa organisaatioissa palveluita leimasi niiden eriytyneisyys sekä

paikoin korkeiksi nousseet raja-aidat palvelujärjestelmän eri osien välillä. Ne nakersivat työntekijöiden toimintamahdollisuuksia hankaloittaessaan kokonaisvaltaista, sujuvaa ja asiakasperheiden tarpeista lähtevää työskentelyä yhdessä muiden toimijoiden kanssa (ks. Seikkula & Arnkil 2009, 13). Työntekijöillä oli vaikeuksia muodostaa asiakasperheiden tilanteista kokonaiskuva, kun tieto perheistä pirstaloitui palvelujärjestelmään, jonka osat eivät keskustele sujuvasti tai pahimmillaan lainkaan keskenään.

Toisaalta toimijoiden välisillä rajaidoilla on myös hyödyllinen funktio työntekijöiden toimintamahdollisuuksien turvaamisessa. Ne mahdollistavat erityisosaamista vaativan työskentelyn kussakin palvelujärjestelmän erikoistuneessa osassa. Eriytyneessä ja erikoistuneessa palvelujärjestelmässä työntekijöiden toimintamahdollisuudet ovat kuitenkin rajalliset heidän oman lakisääteisen ja organisatorisen työkentänsä ulkopuolella. Kääntöpuolena siis on, että apua – ja tukea tarvitsevia asiakasperheitä käännytetään toimijalta toiselle, kun kukin toimija pitää omista rajoistaan kiinni.

Myös resurssikysymykset saattavat kannustaa rajoista kiinnipitämiseen ja asiakkaiden poislähtettämiseen. Kun kukkaron nyörit ovat kussakin järjestelmän osassa tiukalla, on inhimillistäkin, että poiskäännyttämistä ja raja-aitojen pysyttämistä käytetään keinoina, joilla omia tai oman työyhteisön toimintamahdollisuuksia yritetään turvata. Niistä voi tulla ikään kuin keino oman kuormituksen säätelyyn. Asiakkaiden poiskäännyttämisellä ja pompottelulla voi kuitenkin olla kauaskantoisia, asiak-

kaiden kannalta traagisiakin seurauksia. Asiakasperheet eivät saa apua oikea-aikaisesti ja tilanteet voivat mutkistua entisestään, mikä sekin haastaa lopulta työntekijöiden mahdollisuuksia toimia. (Ks. Seikkula & Arnkil 2009, 34–42.) Toisaalta kohtuuton, kroonisesti riittämättömistä resursseista syntyvä kuormitus on ilmeinen uhka työntekijöiden hyvinvoinnille.

Palvelujärjestelmän resurssiniukkuus oli vahvasti läsnä aineistossa ja se vaikuttaakin olevan eräänlainen ikuisuushaaste lastensuojelutyössä (Forsman 2010; Pösö 2011). Kokemus käytävissä olevan työajan riittämättömyydestä toistui kaikissa ryhmähaastatteluissa. Ajan puute nakersi mahdollisuuksia asiakkaiden kiireettämiin kohtaamisiin, riittävään perehtymiseen perheiden tilanteisiin, asiakassuhteiden rakentamiseen ja ylläpitämiseen sekä yhteistyöhön niin oman työyhteisön jäsenten kuin tärkeiden yhteistyötahojen kanssa. Nämä rajallisen aikaresurssin asettamat haasteet asiakastyölle ja asiakassuhteen luomiselle on nostettu esiin myös aiemmissa tutkimuksissa (mm. Hotari ym. 2013; Alhanen 2014; Lohvansuu & Emond 2020).

Vaikka resurssiniukkuus oli jaettu kokemus työntekijöiden keskuudessa, se näkyi työntekijöiden toimintamahdollisuuksissa eri tavoin. Yksittäisten työntekijöiden ja työyhteisöjen mahdollisuudet kääntää resursseja toimintamahdollisuuksiksi eivät siis ole yhtäläiset. Työntekijät eroavat toisistaan sen suhteen, kuinka paljon ja millaisia resursseja he tarvitsevat toimintamahdollisuuksiensa turvaamiseen (Nussbaum 1992; 2011; Sen 2009; Hellsten 1995). Nämä erot voivat liittyä esimerkiksi

erilaisiin kunnallisiin toimintaympäristöihin, eroaviin tehtäväkenttiin, työyhteisöihin ja sosiaalisiin tekijöihin sekä työntekijöiden yksilöllisiin eroihin.

Ryhmähaastatteluissa nousi esiin myös onnistumisia ja kokemuksia siitä, että asiakasperheiden haastavissakin tilanteissa oli saatu aikaan myönteisiä muutoksia yhteistyössä asiakkaiden ja muiden toimijoiden kanssa. On kuitenkin selvää, etteivät palvelujärjestelmään liittyvät rakenteelliset tekijät mahdollista tällä hetkellä kaikilta osin sellaisen lastensuojelutyön tekemistä, jota työntekijät pitävät tavoiteltavana tai jollaiseen heillä on koulutuksessa ja työssään kertynyttä sisäistä toimintakykyä (ks. myös Alhanen 2014; Kananaja & Ruuskanen 2019; Lohvansuu & Emond 2020). Työntekijöiden sisäisiä toimintakykyjä, kuten heidän ammatillista osaamistaan ei saada työssä optimaalisesti käyttöön. Tilanne on kestävästi niin työntekijöiden, kuin asiakkaidenkin kannalta. Laadukkaan lastensuojelutyön tekeminen edellyttää nykykontekstissa moninaisten, toisiinsa tiivisti kytkeytyvien haasteiden ylittämistä. Nämä työntekijöiden toimintamahdollisuuksien haasteet vaikeuttavat haavoittuvissa elämäntilanteissa olevien asiakasperheiden mahdollisuuksia saada apua (Gupta ym. 2016a). Työntekijöiden on hankalaa edistää asiakasperheidensä toimintamahdollisuuksia sekä hyvinvointia tilanteessa, jossa heidän omat toimintamahdollisuutensa ovat huomattavan rajalliset (Alhanen 2014).

Toimintamahdollisuuksien viitekehys yhdistettynä kriittiseen realismiin voi kuitenkin tarjota voimauttavan näkökulman lastensuojelutyön ammattilaisten tilanteeseen ja työolojen

kehittämiseen. Näkökulman vahvuutena on työntekijöiden ja asiakkaiden näkeminen aktiivisina toimijoina osana sosiaalista, organisatorista, yhteiskunnallista ja institutionaalista toimintaympäristöä. Viitekehys mahdollistaa huomion kohdentamisen siihen, miten ihmisten on mahdollista olla ja toimia osana ympäristöään. (Nussbaum 2011; Gupta, Featherstone & White 2016a; Featherstone & Gupta 2017.) Näiden olosuhteiden, rakenteiden ja mekanismien tarkastelulla sekä tunnistamisella voi olla emansipatorista potentiaalia, sillä toimintamahdollisuuksia kapeuttavien rakenteiden näkyväksi tekeminen voi mahdollistaa niiden haastamisen (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009; Conradie & Robeyns 2013).

Tässä tutkimuksessa tunnistetut palvelujärjestelmään liittyvät haasteet voidaan siis ymmärtää sellaisina, että yhteiskunnassa on mahdollista vaikuttaa niihin. Haasteita ei tarvitse nähdä esteinä, jotka deterministisesti estävät tavoittelemasta hyvää lastensuojelutyötä: tietoisuus tällaisten rakenteiden olemassaolosta voi avata mahdollisuuksia niiden muuttamiseen. (Ks. Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009.) Tähän muutostyöhön työntekijöiden sisäisillä toimintakyvyillä, kuten muutostyön ja rakenteellisen työn osaamisella, voi olla paljon annettavaa. On kuitenkin selvää, ettei lastensuojelutyön ilmeisiä ongelmia voida ratkaista pelkästään työntekijöiden sisäisiä toimintakykyjä kehittämällä. On pyrittävä murtamaan rakenteita, jotka ovat epätarkoituksenmukaisia tai sortavia (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009) ja tavoiteltava sellaisia rakenteita, joissa niin työntekijöiden kuin asiakkaidenkin sisäiset toimintakyvyt voivat kukoistaa (Nussbaum 2011).

KIRJALLISUUS

- Aaltio, Elina & Isokuorti, Nanne (2019) *Systeemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi: valtakunnallinen arviointi*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0* (4. uudistettu painos). Tampere: Vastapaino.
- Alhanen, Kai (2014) *Vaarantunut suojeluvalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkakiteijöistä*. Tampere: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.
- Baldschun, Andreas & Hämäläinen, Juha & Töttö, Pertti & Rantonen, Otso & Salo, Paula (2019) Job-strain and well-being among Finnish social workers: exploring the differences in occupational well-being between child protection social workers and social workers without duties in child protection. *European Journal of Social Work* 22 (1), 43–58. <https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1357025>
- Banks, Sarah (2011) Ethics in an age of austerity: social work and the evolving new public management. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice* 20 (2), 5–23. <https://doi.org/10.18352/jsi.260>
- Berrick, Jill (2018) *The impossible imperative. Navigating the competing principles of child protection*. New York: OUP.
- Björklund, Liisa & Sarlio-Siintola, Sari (2010) *Inhimilliset toimintavalmiudet Suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa*. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) *Hyvinvoinnin uusi politiikka: johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A *Tutkimuksia* 27, Diakonia-ammattikorkeakoulu, 37–70.
- Burns, Kenneth (2011) *Career Preference, Transients and Converts: A Study of Social Worker's Retention in Child Protection and Welfare*. *British Journal of Social Work* 41 (3), 520–538. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq135>
- Conradie, Ina & Robeyns, Ingrid (2013) Aspirations and Human Development Interventions. *Journal of Human Development and Capabilities* 14 (4), 559–580. <https://doi.org/10.1080/19452829.2013.827637>
- Danermark, Berth & Ekström, Mats & Jan Karlsson (2019) Explaining society: Critical realism in the social sciences. (Second edition.). Abingdon, Oxon; New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351017831>
- Faller, Kathleen & Grabarek, Marguerite & Ortega, Robert (2010) Commitment to child welfare work: What predicts leaving and staying? *Children and Youth Services Review* 32 (6), 840–846. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2010.02.003>
- Featherstone, Brid & Gupta, Anna (2017) The capability approach: What can it offer child protection policy and practice in England? Teoksessa Hans-Uwe Otto, Melanie Walker & Holger Ziegler (toim.), *Capability-Promoting Policies: Enhancing Individual and Social Development*. Bristol: Policy Press, 183–200. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1zrvhn8.15>
- Forsman, Sinikka (2010) *Sosiaalityöntekijän jaksaminen ja jatkaminen lastensuojelussa. Henkilökohtaisen ja muodollisen uran rajapinnoilla*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Gupta, Anna & Featherstone, Brit & White, Sue (2016a) Reclaiming humanity: From capacities to capabilities in understanding parenting in adversity. *The British Journal of Social Work* 46 (2), 339–354. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu137>
- Gupta, Anna & Blumhardt, Hannah & ATD Fourth World (2016b) Giving poverty a voice: families' experiences of social work practice in a risk-averse child protection system. *Families, Relationships and Societies* 5 (1), 163–172. <https://doi.org/10.1332/204674316X14540714620166>
- Healy, Karen (2019) Recognising the caring capabilities of birth families of removed children: Towards a critical policy agenda. *Critical Social Policy*. First Published October 3, 2019. <https://doi.org/10.1177/0261018319878011>
- Heino, Tarja (2013) *Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut*. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 84–107.
- Hellsten, Sirkku (1995) *Toimintamahdollisuudet sosiaalipolitiikan oikeudenmukaisuuden kriteerinä*. Filosofinen Niin & Näin aikakauslehti (2), 39–44.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2015) *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.

- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 149–164.
- IFSW, International Federation of Social Workers (2018) Global Social Work Statement of Ethical Principles. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/> (luettu 24.3.2020)
- Julkunen, Raija (2017) Muuttuvat hyvinvointivaltiot: Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kajjane, Milja & Koskenkorva, Marjukka & Westlund, Onni (2020) (toim.) 101 kirjettä. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Kananen, Aulikki & Lavikainen, Marjo & Oranen, Mikko (2013) Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2013:19. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kananen, Aulikki & Ruuskanen, Kristiina (2019) Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi: Loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2019:4, Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kemmis, Stephen & McTaggart, Robin & Nixon, Rhonda (2014) The action research planner: Doing critical participatory action research. Singapore: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-4560-67-2>
- Kim, Hansung (2011) Job conditions, unmet expectations, and burnout in public child welfare workers: How different from other social workers? *Children and Youth Services Review* 33 (2), 358–367. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.10.001>
- Kjellberg, Inger & Jansson, Birgitta (2020) The capability approach in social work research: A scoping review of research addressing practical social work. *International Social Work* (julkaistu 5.3.2020) <https://doi.org/10.1177/0020872819896849>
- Lastensuojelulaki 2007/417.
- Lohvansuu, Jenni & Emond, Ruth (2020) “Everyday” Scottish and Finnish child protection work in an age of austerity: A practitioner perspective. *Child & Family Social Work* (julkaistu 31.1.2020) <https://doi.org/10.1111/cfs.12729>
- Malja, Marjo & Puustinen-Korhonen, Aila & Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (2019) Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2015) Work-related well-being among Finnish frontline social workers in an age of austerity. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mäntyneva, Päivi & Isola, Anna-Maria (2019) Toimintamahdollisuuksien avaruus ja toimijuuden suunnat kuntoutuksessa työtoiminnassa. *Janus* 27 (3), 246–263. <https://doi.org/10.30668/janus.70286>
- Mäntysaari, Mikko (2006) Tarkentuva tieto sosiaalityössä. Teoksessa Pekka Kuusela & Vuokko Niiranen (toim.) Realismin haaste sosiaalityöissä, Kuopio: Unipress, 137–162.
- Nissen, Maria Appel (2018) We Need to Focus on the Resources: Struggling with Neoliberal Economic Rationales in Social work with Children and Families. Teoksessa Mia Arp Fallow & Cory Blad (toim.) Social Welfare Responses in a Neoliberal Era. Policies, Practices, and Social Problems. Leiden & Boston: Brill, 119–136. https://doi.org/10.1163/9789004384118_007
- Nussbaum, Martha (1992) Human Functioning and Social Justice: In Defense of Aristotelian Essentialism. *Political Theory* 20 (2), 202–246. <https://doi.org/10.1177/0090591792020002002>
- Nussbaum, Martha (2000) Women’s capabilities and social justice. *Journal of Human Development* 1 (2), 219–247. <https://doi.org/10.1080/713678045>
- Nussbaum, Martha (2011) Creating Capabilities. The Human Developmental Approach. Cambridge, Massachusetts & London: Belknap Press of Harvard University Press.
- Otto, Hans Uwe & Ziegler, Holger (2006) Capabilities and education. *Social Work & Society* 4 (2), 269–287.
- Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus–Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkojulkaisuja 51. <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf> (luettu 21.1.2022)
- Pekkarinen, Elina (2017) Mä oon ollut tässä asiakirja muitten joukossa. Koulukodeista

- aikuistuneiden kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 173–198.
- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009) Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 183–205.
- Pirhonen, Jari (2013) Toimintamahdollisuudet vanhojen ihmisten pitkäaikaishoidossa. *Gerontologia* 27 (2), 58–71.
- Porko, Petta & Heino, Tarja & Eriksson, Pia (2018) Selvitys yksityisistä lastensuojelun yksiköistä. Työpaperi 21/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalista rajasta. *Janus* 18 (4), 324–336.
- Pösö, Tarja (2011) Combatting child abuse in Finland: From family to child-centred orientation. Teoksessa Neil Gilbert, Nigel Par-ton & Marit Skivenes (toim.) Child protection systems. International trends and orientations. New York: Oxford University Press, 112–130. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199793358.003.0006>
- Pösö, Tarja & Forsman, Sinikka (2013) Messages to social work education: What makes social workers continue and cope in child welfare? *Social Work Education* 32 (5), 650–661. <https://doi.org/10.1080/02615479.2012.694417>
- Pösö, Tarja & Skivenes, Marits & Hestbæk, Anne-Dorthe (2014) Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states—time for a child centric approach? *European Journal of Social Work* 17 (4), 475–490. <https://doi.org/10.1080/13691457.2013.829802>
- Robeyns, Ingrid (2006) The Capability Approach in Practice. *The Journal of Political Philosophy* 14 (3), 351–376. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2006.00263.x>
- Saikkonen, Paula & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna (2015) Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? Sastamala: Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom Erik (2009) Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Sen, Amartya (1993) Capability and Well-being. Teoksessa Martha Nussbaum & Amartya Sen (toim.) *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0003>
- Sen, Amartya (1999) *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, Amartya (2009) *The Idea of Justice*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Sinko, Päivi & Muuronen, Kaisu (2013) Ollisiko jo tekojen aika. Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Smith, Chris & Elger, Tony (2014) Critical realism and interviewing subjects. Teoksessa Paul K. Edwards, Joe O'Mahoney & Steve Vincent (toim.) *Studying organizations using critical realism: A practical guide*. Oxford: OUP, 109–131. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199665525.003.0006>
- Sosiaalihuoltolaki 2014/1301.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Uudistettu laitos). Helsinki: Tammi.
- Walker, Melanie (2012) Universities, professional capabilities and contributions to the public good in South Africa. *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 42 (6), 819–838. <https://doi.org/10.1080/03057925.2012.685584>
- Wilén, Leena (2018) Kohtaamisia? – lastensuojelun arki työntekijöiden näkökulmasta. Mitä kuuluu lastensuojelu? Lastensuojelun Keskusliitto.
- Wilkinson, Sue (1999) Focus groups: A feminist method. *Psychology of Women Quarterly* 23 (2), 221–244. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1999.tb00355.x>
- Ylinen, Tyne & Ruokolainen, Mervi & Huhtala, Mari & Juhila, Kirsi (2021) Sosiaalityön hyveet – millaisia haasteita hyveiden mukainen toiminta sosiaalityössä kohtaa. *Psykologia* 56 (1), 20–32.